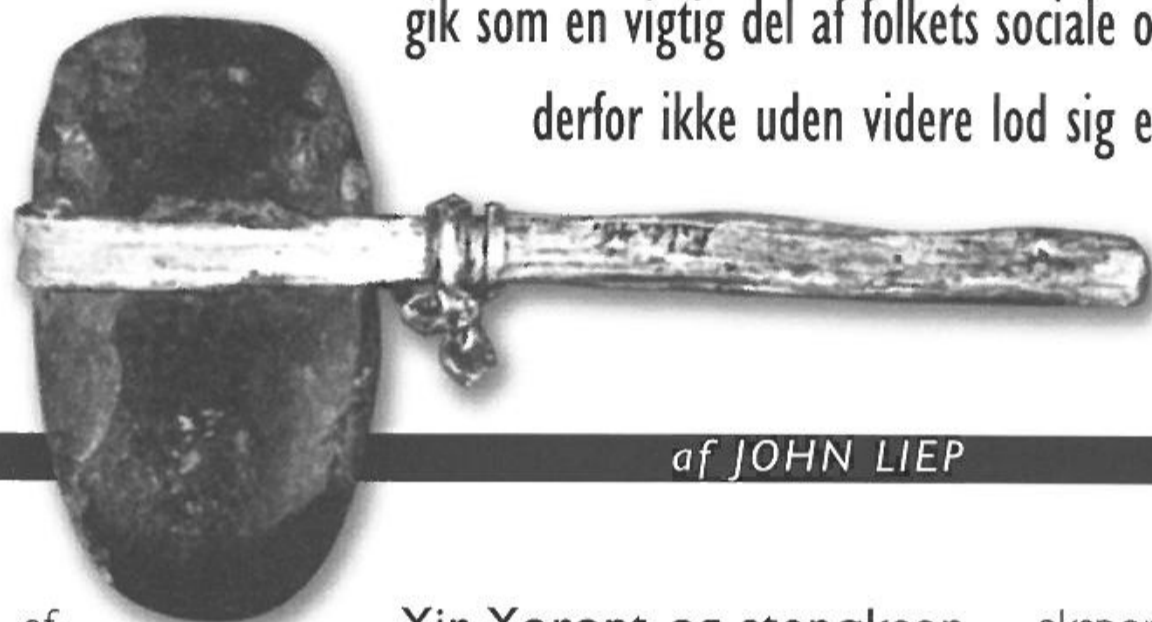

STÅLØKSER TIL ET STENALDERFOLK

Samfundsstrukturen hos en gruppe indfødte i Nordaustralien brød totalt sammen, da missionærerne delte ståløkser ud til de indfødte uden at være klar over, at de gamle stenøkser indgik som en vigtig del af folkets sociale orden, dets mytologi osv. og derfor ikke uden videre lod sig erstatte af et nyt redskab.

af JOHN LIEP

Selv indførselen af et trivielt stykke isenkram kan blive skæbnesvanger for et lille samfund. Den amerikanske etnolog Lauriston Sharps beretning om hvad der skete, da et australsk stenalderfolk fik ståløkser, er blevet en etnologisk klassiker. Den viser, hvordan et simpelt redskab er et led i mangfoldige forbindelser mellem mennesker. En museumsgenstand er kun en rest, der engang har været betydningsfuld i socialt liv. Hvis et samfund har kunnet klare tilværelsen med et meget enkelt redskabsforråd, så bliver hver enkelt brugsgenstand af større betydning, og en tilsyneladende mindre teknisk ændring kan få uventede kulturelle konsekvenser.

Yir Yoront og stenøksen

Yir Yoront er en gruppe på o. 300 mennesker, der lever ved Colemanflodens munding på vestkysten af Cape York halvøen. Endnu i 1930'erne opretholdt de livet udelukkende ved jagt, fiskeri og indsamling af rødder og frugt. De havde kun få og simple redskaber – et af de vigtigste var den kortskaftede slebne stenøkse. De kunne ikke fremstille økserne selv. Der var ikke brugelige sten på de sandede flodsletter, hvor de holdt til. Råmaterialet fandtes i stenbrud 600 km sydpå. Herfra nåede økserne Yir Yoront gennem handelsforbindelser fra mand til mand. Næsten alle modne mænd havde handelspartnere i nord og syd. Økseimporten betaltes af en

eksport til indlandsbeboerne af spyd med spidser af pikrokkens rygrad. Partnerne traf som regel hinanden ved de årlige religiøse ceremonier, hvor handelen var et yderligere spændingsmoment i samværet mellem mange mennesker.

Hjemme i de små lejre var økserne ustandselig i brug. Kvinderne brugte dem til at hugge brændsel og under fødeindsamlingen – mændene bl. a. til jagt, hyttebygning og fremstilling af andre redskaber. På hver lejrplass og i hver lille flok, der strejfede om på busksteppen, var øksen med. De fuldvoksne mænd, der havde handlet sig til økserne, bragte dem med sig på vandringene eller opbevarede dem sammen med deres personlige udstyr i lejren. Der-

for måtte kvinderne og de unge mænd, der ikke kunne handle med de fremmede, låne sig frem hver gang, de skulle bruge øksen. En kvinde gik til sin mand, en dreng til sin ældre bror eller sin far. Kun de modne mænd kunne tale om "min økse".

Denne stadige lånen økser var helt i overensstemmelse med det mønster af omgangsformer, der hørte til slægtskabssystemet i alle situationer hvor en økse gik fra hånd til hånd, var det mellem to slægtninge hvis roller i forholdet var nøje afstemt. Hos Yir Yoront var denne justering altid sådan, at der forelå et forhold mellem "overmand" og "undermand". Ingen kunne have samvær på helt lige fod. Mænd var altid kvinder overlegne og ældre altid yngre. Den standardiserede opførsel, som hørte sammen med øksenes flittige brug, var derfor med til at understrege orden og autoritet i forholdet mellem køn, generationer og slægtninge.

I det sæt af værdier, der prægede Yir Yorontkulturen, spillede stenøksen også en central rolle. Som følge af mændenes ejerskab og kontrol over dette redskab, der skulle bruges af alle, blev den symbolet på manddom og et tegn på den prestige, der knyttede sig til en moden alder. Stenøksen gik også ind i Yir Yoront'ernes tænkning om verdens tilstand i deres ideologi. De australske kulturers verdensbillede er kun vanskeligt tilgængeligt for et rationalistisk vestligt intellekt. Deres forhold til nutiden og fremtiden er helt bestemt af forestillinger om den fjer-

Solskærm

En spydod af glas fastgøres på skaftet ved

ne hellige drømmetid. En fortid hvor forfædre, der var både guder, dyr og mennesker, gjorde ting, som mennesker ikke længere kan. De frembragte den verdensorden, som er nu, og som har været fra deres tid. Ingen forestillinger om nogen anderledes fremtid passer i denne filosofi, hvor alle mennesker, ting og skikke bar den plads, forfædrene gav dem. I myten om fortiden havde stenøksen sin bestemte forankring.

Ståløksens komme

I 1915 blev der oprettet en missionsstation ved munden af Mitchellfloden tre dagsmarcher fra Yir Yoront-området. Nogle få af de indfødte slog sig ned ved stationen, mange flere besøgte den nu og da. Missionærene påtog sig at hæve de indfødtes levestandard. De hindrede geværer, brændevin

og smitsomme sygdomme i at nå frem til stammerne nordover, men de fremmede indførselen af varer, som de regnede for forbedringer.

Ingen europæisk artikel var mere efterspurgt end ståløkser. De var altid på lager på missionsstationen. Til jul og ved festlige lejligheder blev de uddelt til de besøgende indfødte i rigelig mængde. De hvide anså ståløksen for at være den oprindelige stenøkse afgjort overlegen, den måtte være mere effektiv og tidsbesparende – altså en klar forbedring. I virkeligheden førte indførselen af ståløksen ikke til nogen effektivisering af indfødte arbejdsprocesser, hvor tid, der blev sparet, kunne anvendes til samfundsgavnlig aktivitet. Hvis tid blev sparet, blev den snarere investeret i søvn. Hvis man derfor vil finde ståløksens virkning, må man se på den sociale og kulturelle

verden omkring øksen; den verden hvori stenøksen havde sin traditionelle forankring.

Forholdene ved anskaffelsen af økser var nu helt forandret. Hovedparten af ståløkserne kom fra missionsstationen. Hvor man før importerede stenøkserne gennem veletablerede partnerskaber med folk, der boede sydpå, var det nu held og chancespil, der afgjorde, om man fik fat i en økse hos missionærene. Før kunne man i rolig selvtillid tinge sig til en økse hos en eller nogle få mænd, som man havde et klart defineret forhold til. På missionsstationen kom man i et afhængighedsforhold – det gjaldt om at indynde sig og give indtryk af at være en "god" indfødt. En situation der var akavet og uantagelig for de modne mænd, der var vant til at bevæge sig i en atmosfære af sikker autoritet. De mænd,

hjælp af harpiks og ild.

Spydkast ved hjælp af kastetræ

der betød noget i den traditionelle samfundsorden, holdt sig borte fra missionærerne.

Man kunne også få ståløkser gennem handel med andre indfødte, når man mødtes ved de årlige ceremonielle fester. Men de gamle partnerskaber mistede betydning. En mand, der var god for stenøkser, havde ikke altid adgang til den nymodens vare. Derfor kunne en Yir Yoront komme i den ydmygende situation at måtte prostituere sin kone til vildfremmede som modydelse for ståløkser. Endnu et tilfælde hvor en mands selvagtelse gik over styr. Derfor mistede de religiøse ceremonier, hvor mænd mødtes og prangede, efterhånden meget af deres tiltrækning. Omstændighederne ved erhvervelsen af ståløkser var altså ikke tillokkende for dem, der før havde haft monopol

på stenøksen. Den nye strøm af økser blev ledt ind i samfundet ad en ny vej, og dette medførte en social revolution. Det var kvinderne og de unge mænd, som kunne tage imod de nye økser. Deres position i det gamle samfund var underlegen, så der gik ingen skår i deres selvtillid ved at modtage gaver fra missionærerne. Til gengæld opstod der nu en helt ny balance i forholdet mellem generationer og køn. En kvinde kunne tale om "min økse" en far kunne komme ud for at skulle spørge sin søn om lov til at bruge redskabet. For de dominerede var der opstået en ny frihed men også usikkerhed. Ejendomsforhold var ikke mere så veldefinerede, takt og tone blev stridsspørgsmål.

De mest langtrækkende virkninger af den nye tilstand fandt dog sted i det kulturelle værdi- og idesæt.

Med øksen som symbol på mandighed og alder var det slut, og hele det filosofiske forhold til fortid og nutid blev en anakronisme. Det var ikke muligt at frembringe en myte, der kunne fastslå, hvem af de vidunderlige forfædre, der havde givet ståløksen til mennesket, hvordan dens placering i samfundslivet var blevet fastlagt i drømmetiden. En snigende mistillid til hele verdensordenen bredte sig. På vej ind i en fremtid, der ikke var plads for i den traditionelle ideologi, stod Yir Yoront over for et svælg, et kulturelt tomrum, hvor der ikke var noget at sætte i stedet for en tænkning, der var ved at lide skibbrud. Længere sydpå, hvor påvirkninger udefra var stærkere, havde en lignende udvikling ført til et fuldstændigt kulturelt sammenbrud og demoralisering af individet. Endnu da Sharp

Indfødte indsmører sig i ler før bestemte ceremonier

afsluttede sine undersøgelser i området, var det ikke nået så vidt med Yir Yoront'erne, men forvirringen bredte sig, og tragedien syntes ikke til at undgå.

En ny identitet?

Således virker et simpelt redskab i en mægtig social og kulturel sfære.

Ståløksen, som de hvide troede var civilisationens gave til de tilbagestående, rettede ødelæggende hug mod Yir Yoronternes institutioner. Det har været god latin hos mange etnologer at betragte kulturmødet mellem europæere og førindustrielle samfund som en nedtromling, hvor en magtesløs

kultur bliver knust af en teknisk overlegen. Alligevel er der enkeltheder ved forløbet af akkulturationen hos Yir Yoront, som påviser, at en sådan fremstilling er for unanceret. Kulturer er båret af mennesker, der forenes i en tradition, men også ofte står i modsætningsforhold til hinanden. I et lille ensartet samfund, der har udviklet sig i lang tids isolation, kan disse modsætninger være afbalanceret i en grad, så de næppe kommer frem i det normale liv, men forandres indre eller ydre betingelser er balancen forstyrret, og store omvæltninger kan følge.

I det traditionelle Yir Yorontsamfund syntes magtforholdene i balance, men ståløksens indførsel kastede lys over en skjult konflikt. De kvinder og unge, der før var magtesløse, vandt med ejerskabet en position, der ikke var dem uvelkommen et modsætningsforhold var blevet bevidst, og de, der havde noget at vinde, udnyttede chancen. Således lå en del af årsagen til ændringerne i samfundet selv. Det var kulturens ulykke, at den havde specialiseret sig i en så stillestående afsondrethed. Derfor er et sammenbrud og ikke en frugtbar udvikling det sandsynlige resultat af mødet med de hvide.

Fremtidens håb for de små australske stammer ligger ikke i at oprette en identitet, der betinges af indre forhold, men at finde sammen i modsætningen til de hvide kolonialister. Endnu har Australien ikke oplevet nogen ligeretskamp eller "Black Power"-bevægelse, men det synes at være vejen til en ny værdighed og selvfølelse for de oprindelige australiere. ■

Fotos, Dr. Johs. Falkenberg, Oslo

Nordaustraliere med det almindelige udstyr til jagt og kamp: spydknipper og kastetræ.

JOHN LIEPS KOMMENTAR 2013

I 1967 blev jeg ansat på instituttet i København til at undervise yngre studenter i antropologi, som vi dengang endnu kaldte etnologi. I min undervisning brugte jeg Lauriston Sharps artikel fra 1952. Den var velskrevet og havde en god pointe, syntes vi dengang. Jeg skrev da denne artikel, hvor jeg genfortalte historien om, hvad der skete, da Yir Yoront fik ståløkser. Sharps artikel byggede på funktionalismen: en kulturs institutioner er bundet sammen i en funktionel helhed, som tandhjulene i et ur. Hvis man ændrer på én institution – som her ejerskabet til økser – så kan det få alvorlige følger for hele samfundet. Dengang mente man, at indfødte folks kultur var skrøbelig og truet af

den moderne "civilisations" fremtrængen overalt på jorden. Men udviklingen har vist, at indfødte folk kan have en langt større modstandskraft overfor ydre påvirkninger, end vi troede dengang.

I 1990erne studerede den britiske antropolog Veronica Strang igen Yir Yoront. Dette lille folk, som på Sharps tid kun udgjorde 300 mennesker, er ikke forsvundet. De har sluttet sig sammen med to andre stammer i et lokalsamfund på 1200 indbyggere. De jager og indsamler stadigvæk, men nu holder de også kvæg. De er i dialog med staten i Queensland og med hvide kvægfarmere, mineselskaber, naturfredningsgrupper og turister i regionen. De

har udvist stor robusthed i deres tilpasning til forandrede omstændigheder. Selv om de er blevet kristne og udnytter moderne erhvervs muligheder, består troen fra forfædrene endnu. Deres identitet er fast forbundet med landet, de lever i. Ifølge Strang følger kønsrollerne stadig traditionens regler. Som andre indfødte australske grupper er Yir Yoront udtalt konservative. Sharp tog altså fejl med sin dystre spådom om kulturens sammenbrud.

Min artikel var i det store og hele en gengivelse af Sharps. I min slutning hævdede jeg dog, at de indfødte folk i Australien ikke kunne bygge videre på en identitet betinget af "indre forhold". De måtte gå sammen, som de sorte i USA, i en fælles bevægelse mod "de hvide kolonialister". Der tog jeg både fejl og fik ret. De gjorde nemlig begge dele. Kun få år efter at artiklen udkom, brød kampen for aboriginernes ret til deres jord og for kulturel anerkendelse ud i Australien. Der udviklede sig en stærk politisk bevægelse af de oprindelige australske folk. Den førte i 1990erne til, at deres ret til jorden blev anerkendt ved lov. Samtidig forstærkede de enkelte grupper et traditionelt kulturforsvar bygget på forfædrenes ritualer og den fælles identitet, der er forankret i drømmetidens mytiske landskab. ■

JOHN LIEP ER MAG. SCIENT OG DR. SCIENT I ANTROPOLOGI FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET. FELTARBEJDE PÅ ROSSEL ISLAND I PAPUA NEW GUINEA OM UDVEKSLING, PENGE OG MAGTFORHOLD. INTERESSER: ØKONOMISK ANTROPOLOGI, TVÆRKULTURELLE PROCESSER OG MODERNISERING. HOVEDVÆRK: A PAPUAN PLUTOCRACY: RANKED EXCHANGE ON ROSSEL ISLAND. AARHUS UNIVERSITETSFORLAG, 2009.